

הכנסת
מרכז המחקר והמידע

צריכת אלכוהול בקרב ילדים ובני נוער

מוגש לוועדה לזכויות הילד

הכנסת, מרכז המחקר והמידע

קריית בן-גוריון, ירושלים 91950

טל': 02 - 6408240/1

פקס: 02 - 6496103

www.knesset.gov.il/mmm

כתיבה: נעמי שלג מי-עמי, חוקרת

אישור: הודיה קין, ראש צוות

עריכה לשונית: מערכת "דברי הכנסת"

ז' בחשוון תש"ע

25 באוקטובר 2009

תמצית

מסמך זה נכתב לבקשת חה"כ יריב לוי ולבקשת יו"ר הוועדה לזכויות הילד חה"כ דני דנון, לקראת דיון בנושא "מגפת האלכוהול בקרב ילדים ובני נוער". במסמך מוצגים נתונים על היקף צריכת האלכוהול בקרב ילדים ובני נוער בישראל, ומתוארים בקצרה המצב החוקי הקיים, הצעות חוק המונחות על שולחן הכנסת ה-18 שנועדו להגביל את התופעה, סוגיית הקשר בין צריכת האלכוהול לאלומות ותוכניות מרכזיות של משרדי הממשלה הרלבנטיים להתמודדות עם התופעה.

עיקרי הממצאים המפורטים במסמך:

- ממחקרים שנבחנו בהם צריכת אלכוהול בקרב קטינים עולה כי **שיעור צריכת האלכוהול בקרב בני נוער בישראל נע בין 50% ל-60%**.
- **צריכת האלכוהול בקרב בני נוער בישראל מתונה בהשוואה למדינות אירופה. עם זאת, יש החמרה בכל הקשור לגיל התחלת השתייה בישראל, שהולך ויורד – 19% מכלל הבנים ו-8% מכלל הבנות בגיל 11 (כיתה ו') דיווחו כי הם שותים משקאות אלכוהוליים לפחות פעם בשבוע. ישראל מדורגת בפרמטר זה במקום השני באירופה (אחרי אוקראינה).**
- **בשנים האחרונות חל גידול בצריכת אלכוהול מופרזת – הנמדדת בשיעורי ההשתכרות ו"שתיית הבולמוס" (שתייה של חמש מנות משקה או יותר בתוך שעות אחדות) – של בני נוער.**
- החוק בישראל אינו אוסר על קטינים לצרוך אלכוהול; הוא אוסר מכירת אלכוהול לקטין ושידול קטין לשתות אלכוהול.
- כחלק מהמאבק בצריכת אלכוהול על-ידי קטינים ובמעשי האלימות הנובעים ממנה, הונחו על שולחן הכנסת ה-18 כמה הצעות חוק שמטרתן הטלת הגבלות נוספות על צריכת אלכוהול בקרב קטינים.
- מדינות שונות אימצו בחקיקתן הגבלות על צריכת אלכוהול, כדי לצמצם את התופעות השליליות הנובעות ממנה. בין ההגבלות: העלאת מחירי האלכוהול והמיסוי עליו, קביעת גיל מינימום לצריכת אלכוהול והגבלת הזמינות של משקאות אלכוהוליים. **מחקרים מראים כי במדינות שבהן נקבעו בחקיקה הגבלות כאלה צומצמו במידה ניכרת צריכת האלכוהול והתופעות הנלוות לה.**
- **אף שלא נמצאה עד היום תיאוריה מדעית מובהקת המוכיחה קיומו של קשר בין שתיית אלכוהול לבין אלימות, מחקרים רבים מצביעים על כך שהקשר קיים.**
- גופים ממשלתיים שונים, ובהם הרשות הלאומית למלחמה בסמים ובאלכוהול שבמשרד לביטחון הפנים, משרד החינוך, משרד הרווחה, משטרת ישראל, משרד הבריאות והמשרד לקליטת העלייה, מפעילים תוכניות למניעת התופעה ולמיגורה.

1. מבוא

לאחרונה עלתה תופעת צריכת האלכוהול בקרב ילדים ובני נוער לראש סדר-היום הציבורי, עקב התגברות מקרי האלימות בקרב צעירים, שדווח כי רבים מהם אירעו בהשפעת אלכוהול.

אלכוהול הוא חומר חוקי שנצרך בטקסים דתיים וחברתיים, ועם זאת הוא גם סם שעלול לגרום להתמכרות. אלכוהול נכלל בקבוצת החומרים הפסיכו-אקטיביים; יש לו השפעה ניכרת על מערכת העצבים, הגורמת לשינוי בתודעה, לפגיעה ביכולת המוטורית ולשינויים בהתנהגות. אדם הנתון להשפעת אלכוהול נתון במצב של כושר שיפוט לקוי ואובדן שליטה, ולעתים התנהגותו מסוכנת לעצמו ולאחרים.

יצוין כי בדרך כלל קטינים אינם מתמכרים לאלכוהול, שכן התמכרות נוצרת בשנות חשיפה רבות לחומר. עם זאת, קטינים המרבים לשתות חשופים לסכנת התמכרות עתידית לאלכוהול ולסמים.

1.1. ההשלכות של צריכת אלכוהול בקרב בני נוער בישראל

- מעורבות בתאונות דרכים בהשפעת אלכוהול או בשכרות;
- בריונות של קטינים כלפי קטינים אחרים בבית-הספר, במקומות בילוי וברחוב;¹
- הידרדרות לשימוש בסמים: בספרות המחקר בתחום השימוש בחומרים פסיכו-אקטיביים נתפסים התנסות ושימוש בחומרים פסיכו-אקטיביים חוקיים (כגון אלכוהול וטבק) כשלב מקדים לשימוש בחומרים שאינם חוקיים;
- אלימות: כאמור, שתיית אלכוהול פוגעת בכושר השיפוט ובמקרים קיצוניים מביאה לאלימות קשה – מתקיפה מינית עד רצח או ניסיון רצח;
- אובדנות – נמצא קשר בין שתיית אלכוהול לאובדנות של קטינים.²

2. הגבלות על צריכת אלכוהול בקרב קטינים

כאמור, צריכת אלכוהול על-ידי קטינים אינה עבירה על החוק. סעיף 193 לחוק העונשין, התשל"ז-1977, שכותרתו "שכרות", אוסר מכירת משקאות משכרים לקטין – ואינו אוסר צריכת אלכוהול. סימן א' לחוק קובע כי "המעודד או משדל אדם שלא מלאו לו 18 שנים לשתות משקה משכר, דינו מאסר שלושה חודשים". בשנת 2004 נוסף לחוק סימן א'(1), ולפיו "המוכר משקה משכר לאדם שלא מלאו לו 18 שנים, דינו מאסר שישה חודשים". עוד קבוע בסעיף איסור על בעל עסק או מי שעובד בעסק שמוכרים בו משקאות משכרים לשם שתייה במקום, להגיש משקה משכר לקטין.

¹ Yossi Harel-Fisch et al., "A Cross-national profile of bullying and victimization among adolescents in 40 countries", *International Journal Public Health* 54, 2009, pp. 51–59.

² HBSC. Inequalities in Young People's Health, 2009, Ch. 2: Risk behavior.

מאתר האינטרנט של המחקר, www.hbsc.org, כניסה: 2 בספטמבר 2009.

לנוכח התגברות תופעת האלימות בעקבות צריכת אלכוהול בקרב קטינים הונחו על שולחן הכנסת ה-18 כמה הצעות חוק שמטרתן להיאבק בתופעה באמצעות הטלת הגבלות נוספות על צריכת אלכוהול בקרב קטינים.

לדוגמה, בהצעת חוק העונשין (תיקון – איסור רכישת משקה משכר עבור קטין), התשס"ט-2009,³ מוצע לאסור רכישת משקה משכר בעבור מי שטרם מלאו לו 18 שנים. בחוק המוצע העונש בגין עבירה על איסור זה הוא שלושה חודשי מאסר. על-פי דברי ההסבר להצעת החוק, החוק המוצע נועד למנוע את התופעה שבה בני נוער שאין באפשרותם לרכוש משקאות משכרים בעצמם, בשל האיסור החוקי הקיים, מבקשים ממבוגר שירכוש משקאות בעבורם. הצעת חוק זו התקבלה בקריאה טרומית ב-14 באוקטובר 2009.

הצעת חוק העונשין (תיקון – איסור שתיית משקה משכר על-ידי קטין), התשס"ט-2009,⁴ נועדה למנוע שתיית משקאות משכרים על-ידי קטינים במקומות ציבוריים. בהצעת חוק זו מוצע לתת סמכות להחרים את המשקאות המשכרים נוסף על האפשרות להטיל קנס על המוכר. הצעת חוק זו הונחה לדיון מוקדם ואושרה על-ידי ועדת השרים לחקיקה ב-18 באוקטובר 2009.⁵

מדינות רבות קבעו בחקיקה הגבלות שונות שנועדו לצמצם את התוצאות השליליות של שתיית אלכוהול. ההגבלות הרווחות הן העלאת מחירי האלכוהול והמס עליו, קביעת גיל מינימום לצריכת אלכוהול (שנע בין גיל 16 בדנמרק לגיל 21 בארה"ב) והגבלת הזמינות של משקאות אלכוהוליים (הגבלות על מקום המכירה, על שעות המכירה וכדומה). כך, למשל, שבדיה, נורבגיה ופינלנד מתירות מכירת אלכוהול רק בחנויות מורשות לממכר אלכוהול, שכולן בבעלות המדינה. **מחקרים מראים כי במדינות שבהן נקבעו בחקיקה הגבלות כאלה צומצמו במידה ניכרת צריכת האלכוהול והתופעות הנלוות לה.**⁶

יצוין כי לפני כחודשיים פורסמה בכלי התקשורת תוכניתו של ראש הממשלה בנימין נתניהו לצמצום האלימות בחברה הישראלית. ראש הממשלה הביע את כוונתו לקדם במסגרת תוכנית זו שינויי חקיקה שיביאו לצמצום מכירת אלכוהול בישראל, ובכלל זה למנוע מפיצוציות ומתחנות דלק למכור אלכוהול ולהגביל את שעות מכירת האלכוהול בחנויות עד השעה 21:00.⁷

3. הקשר בין שתיית אלכוהול לאלימות

הספרות המקצועית מצביעה על כך ששיעורי האלימות גבוהים במיוחד בתקופת ההתבגרות, בהשוואה לתקופות גיל אחרות, וגיל ההתבגרות נחשב בספרות המקצועית לגיל התחלת העישון והשימוש לרעה בסמים ובאלכוהול.⁸

אף שלא נמצאה עד היום תיאוריה מדעית מובהקת המוכיחה את קיומו של קשר בין שתיית אלכוהול לבין אלימות, מחקרים רבים מצביעים על כך שקשר ביניהם אכן קיים.⁹

³ הצ"ח פ/869/18, של חה"כ יוחנן פלסנר ואחרים.

⁴ הצ"ח פ/1515/18, של חה"כ יריב לוי.

⁵ על החלטת ועדת השרים הוגש ערר.

⁶ שחר יונאי, "אלכוהול ועבירות בקרב צעירים", באתר האינטרנט של משטרת ישראל, <http://police.gov.il>, כניסה: 12 באוקטובר 2009.

⁷ יהונתן ליס, "תוכנית נתניהו: לאסור מכירת אלכוהול בפיצוציות", **הארץ**, 31 באוגוסט 2009.

⁸ רות לקט, מדרוך למניעה והתערבות בנושא טבק, אלכוהול וסמים אחרים, משרד החינוך – השירות הפסיכולוגי-ייעוצי, 2001.

⁹ "Alcohol and Violence Research", באתר האינטרנט <http://alcoholism.about.com/cs/abuse/a/blniaaa04303.htm>, כניסה: 23 ביולי 2009.

כאמור, אלכוהול נכלל בחומרים הפסיכו-אקטיביים, שמשותפת להם השפעה ניכרת על מערכת העצבים. שתיית אלכוהול משבשת את פעילות המערכת הזאת, וגורמת בין השאר להתנהגות אימפולסיבית ולהפרעות בכושר השיפוט. בהסתמך על העובדה שאלכוהול הוא חומר מדכא עכבות ומעצורים, **במקומות ששתיית אלכוהול בהם מרובה יש גם ריבוי של מעשי אלימות**. עם זאת נמצא כי לא כל מי שותים אלכוהול מועדים להתנהגות אלימה.¹⁰

להתנהגות אלימה בעקבות צריכת אלכוהול מופרזת יש הסבר ביולוגי: שתיית אלכוהול קשורה לירידה ברמת הסרוטונין (serotonin) בגוף – סרוטונין הוא חומר כימי הנמצא במוח ומווסת את התנהגות האדם. ירידה ברמת הסרוטונין עלולה לגרום להתנהגות אלימה.

כמחצית מהתיקים הפליליים הנפתחים מדי שנה נגד קטינים הם תיקים על התנהגות אלימה. **אין ברישומי המשטרה נתונים על מספר מקרי האלימות שנעשו בהשפעת אלכוהול**.¹¹ עם זאת, על-פי המשטרה, עבירות אלימות הן אחד מהתוצרים המיידיים של שימוש בסמים ובאלכוהול.¹²

בבדיקת הקשר שבין צריכת אלכוהול לבין התנהגות אלימה במועדוני בילוי נמצא כי צריכת אלכוהול רבה יותר בקרב המבלים מגבירה את ההתנהגות האלימה.¹³ עבירות אלימות רבות מתחילות במקום הבילוי, ולאחר התערבות המאבטחים הן נמשכות מחוץ למתחם הבילוי, ברחובות. בהקשר זה יצוין כי לפי נתוני המשטרה, מתחילת שנת 2009 ועד 22 ביולי 2009 נפתחו 4,894 תיקים לבני נוער בעבירות אלימות גופנית, והרחובות הם במקום השני מבחינת ריבוי מקרי האלימות – 1,301 מקרים (במקום הראשון נמצאו מוסדות החינוך, עם מספר מקרי האלימות הגדול ביותר – 1,681 מקרים). אלימות במקומות בילוי היא במקום הרביעי (182 תיקים).¹⁴

4. נתונים על צריכת אלכוהול בקרב ילדים ובני נוער

הנתונים אשר יוצגו להלן, על שיעורי צריכת אלכוהול בקרב ילדים ובני נוער, מתבססים על כמה מחקרים שנערכו בשנים האחרונות. יצוין כי הנתונים על היקף התופעה אינם אחידים, והפערים בין המחקרים השונים נובעים, בין השאר, מטווח הגילים השונה של הנבדקים (כפי שיוצג בהמשך, המחקרים שמתמקדים בגילאי 15–17 מצביעים על שיעורי צריכת אלכוהול גבוהים יותר, שכן בגילים אלה צריכת האלכוהול בקרב קטינים היא המרובה ביותר).

ככלל, מהמחקרים עולה כי בין 50% ל-60% מכלל בני הנוער בישראל צורכים אלכוהול. עוד עולה מהמחקרים כי בשנים האחרונות חל גידול בצריכת אלכוהול מופרזת בקרב בני נוער, כלומר בשיעורי

¹⁰ "Alcohol and Violence Research", באתר האינטרנט <http://alcoholism.about.com/cs/abuse/a/blniaaa04303.htm>, כניסה: 23 ביולי 2009.

¹¹ משטרת ישראל, מחלקת נוער בחטיבת החקירות – האגף לחקירות ולמודיעין, מכתב, 5 באוגוסט 2009.
¹² סני"צ סוזי בן-ברוך, ראש מדור עבריינות נוער במשטרת ישראל, "עבריינות נוער: עבריינות סמים ואלכוהול והשלכותיה", **ביטאון היחידה לטיפול בנפגעי אלכוהול**, עמותת "אפשר", בחסות משרד הרווחה, דצמבר 2004.
¹³ לאה ביבי, **התפתחות תגרות במועדוני בילוי, רקע ודינמיקה** (עבודת M.A.), המחלקה לקרימינולוגיה, אוניברסיטת בר-אילן, 2007.

¹⁴ משטרת ישראל – האגף לחקירות ולמודיעין, מחלקת נוער בחטיבת החקירות, מכתב, 5 באוגוסט 2009.

ההשתכרות ו"שתיית הבולמוס" (שתיית חמש מנות משקה או יותר בתוך שעות אחדות), וכי גיל התחלת השתייה בישראל הולך ויורד.

להלן פירוט הממצאים במחקרים העדכניים ביותר בנושא:

מאז שנת 1984 נערך מדי ארבע שנים סקר בין-לאומי של ארגון הבריאות העולמי על התנהגויות בריאות בקרב תלמידי בתי-הספר.¹⁵ את ישראל מייצג במסגרת זו ד"ר יוסי הראל-פיש מהחוג לקרימינולוגיה באוניברסיטת בר-אילן.

מהסקר האחרון, שנערך בשנת 2006 בקרב תלמידי בתי-ספר בישראל¹⁶ בקבוצות הגיל 11, 13 ו-15, עולה כי ככלל, צריכת האלכוהול בקרב בני הנוער בישראל מתונה יחסית למדינות אירופה. עם זאת, יש החמרה במה שקשור לגיל התחלת השתייה בישראל, שהולך ויורד – 19% מכלל הבנים ו-8% מכלל הבנות בגיל 11 (כיתה ו') דיווחו כי שתו משקאות אלכוהוליים לפחות פעם בשבוע. לפי נתון זה ישראל מדורגת בפרמטר הזה במקום השני באירופה (אחרי אוקראינה).¹⁷ אשר לבני 13 ו-15 אשר שתו משקאות אלכוהוליים לפחות פעם בשבוע – ישראל דורגה במקומות נמוכים יותר (מקום 15 לגבי בני 13 ומקום 32 לגבי בני 15, ב-40 מדינות).¹⁸ עוד עולה ממחקר זה כי ישראל מדורגת במקום האחרון בשיעור בני ה-15 שהשיבו כי השתכרו לפחות פעמיים בחייהם.

¹⁵World Health Organization, Health Behavior in School-Aged Children (HBSC), 1994–2006.

¹⁶ יוסי הראל-פיש, מעורבות באלימות וצריכת אלכוהול בקרב תלמידי כיתות ו', ח' וי' בישראל, ממצאים מהמחקר הבין-לאומי:

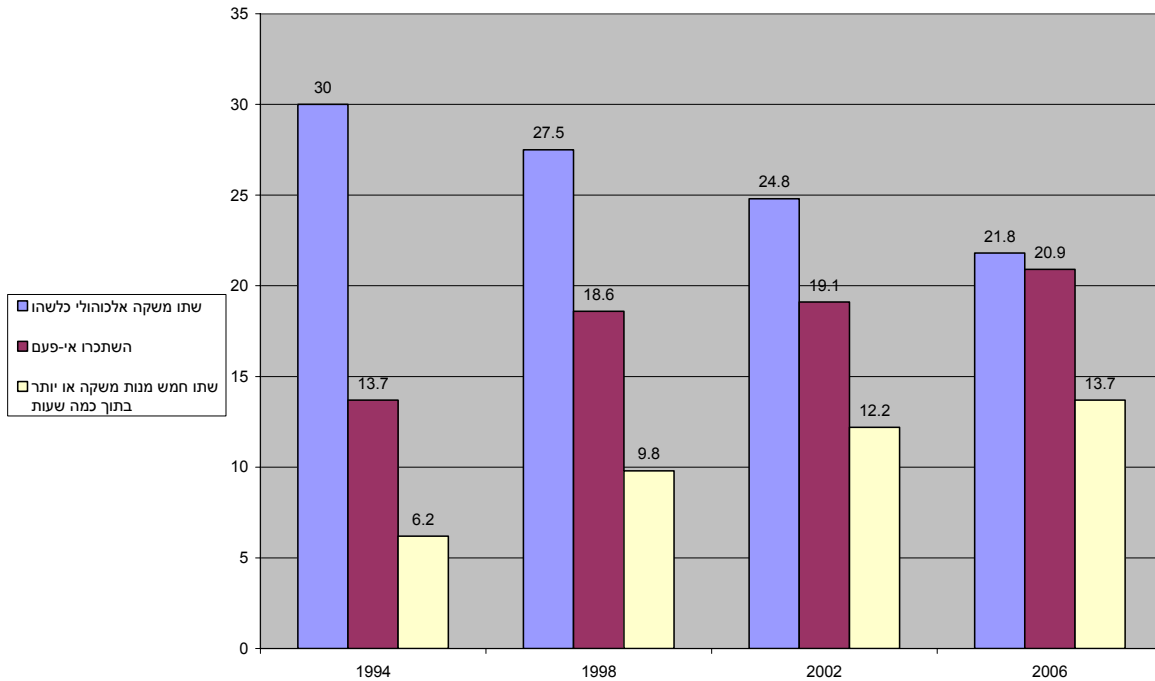
Health Behavior in School-aged Children: A World Health Organization Cross National Study (WHO-HBSC) 1994–2006.

¹⁷ Harel-fisch Yosi (et al.), "Cross-national trends in bullying behavior, 1994–1996", **International Journal of Public Health** 54, 2009.

¹⁸World Health Organization, Health Behavior in School-Aged Children (HBSC), 1994–2006.

¹⁹ צריכת אלכוהול בקרב תלמידים, 1994–2006

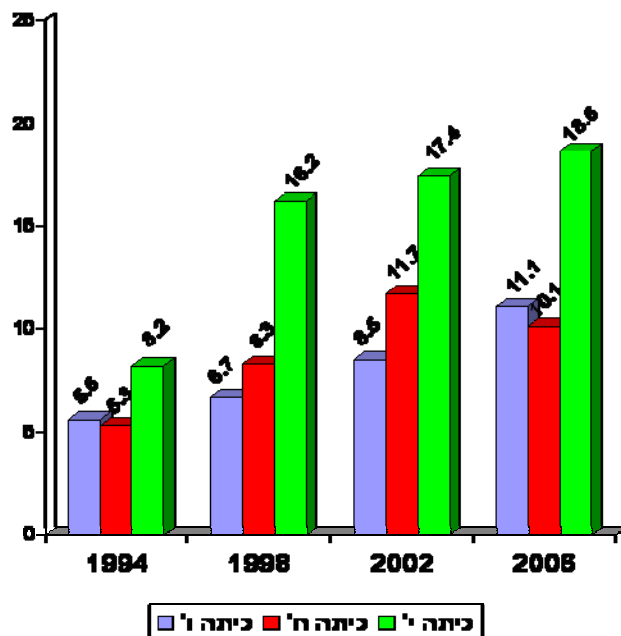
מהגרף עולה כי מאז שנת 1994 יש עלייה מתמשכת בצריכה מופרזת של אלכוהול בקרב תלמידים בישראל, כלומר שיעור התלמידים שהשתכרו אי-פעם או שתו שתיית בולמוס הולך וגדל. שוב יודגש כי השיעורים לפי מחקר זה נמוכים בהשוואה לשיעורי ההשתכרות ושתיית הבולמוס שנמצאו במחקרים אחרים, שיוצגו בהמשך, שכן, כאמור, במחקר זה טווח הגילים נמוך יותר (11, 13 ו-15).

בגרף שלהלן מפורטת התפלגות הנתונים על שתיית בולמוס לפי קבוצות הגיל שנכללו בסקר.

¹⁹ World Health Organization, Health Behavior in School-Aged Children (HBSC), 1994–2006.

תלמידים ששתו שתיית בולמוס לפחות פעם אחת ב-30 הימים שקדמו לסקר, לפי כיתה ושנת סקר

במחקר מאוחר יותר, של ד"ר מרים שיף ופרופסור רמי בנבנישתי, שנערך בעבור הרשות למלחמה בסמים ובאלכוהול בשנת 2007²¹ בקרב תלמידים בני 15–17, בכיתות י"א, נאספו נתונים נוספים, המלמדים על שיעורי צריכת אלכוהול גבוהים יותר בקרב בני נוער.

לפי מחקר זה, בשנת 2007 צרכו אלכוהול 53% מכלל התלמידים בני 15–17. כמות מנות המשקה בהזדמנות האחרונה שבה שתו: מנת משקה אחת (17.4%), 2–3 מנות משקה (14%), 4–5 מנות (8%), 6–7 מנות (5.6%), 8 מנות ויותר (6.9%).

כרבע מכלל התלמידים בני 15–17 (26%) שתו שתיית בולמוס לפחות פעם אחת בחודש שקדם לסקר. יצוין כי על-פי סקר שנערך בשנת 2008 בקרב בני 18–21 (גיל השירות הצבאי), שיעור שתיית הבולמוס בחודש האחרון בקבוצת הגיל הזאת הגיע ל-61%.²²

עוד עולה מהסקר שנערך בשנת 2007 כי שליש מכלל התלמידים בני 15–17 השתכרו לפחות פעם אחת באותה שנה. 7.4% מהם השתכרו בשנה זו יותר מחמש פעמים. במחקר שנערך בשנת 2008 דיווחו 63% מכלל הצעירים בני 18–21 כי באותה שנה השתכרו לפחות פעם אחת.

על-פי סקר זה, יותר מחמישית (22%) מכלל התלמידים הנוהגים נהגו תחת השפעת אלכוהול.²³

²⁰ World Health Organization, *Health Behavior in School-Aged Children (HBSC)*, 1994–2006.

²¹ ד"ר רחל בר-המבורגר, המדענית הראשית של הרשות למלחמה בסמים ובאלכוהול, מכתב, 18 באוקטובר 2009; מרים שיף ופרופסור רמי בנבנישתי, חשיפה של מתבגרים לאירועי חיים שליליים ושימוש בחומרים: גורמי סיכון וחוסן – השוואה בין ילדי הארץ לבין ילדי ברית-המועצות לשעבר, הרשות למלחמה בסמים ובאלכוהול, אוגוסט 2008.

²² נתוני סקר זה, שערכו ד"ר רחל בר-המבורגר וד"ר עומר אנקול, התקבלו מד"ר רחל בר-המבורגר, המדענית הראשית של הרשות למלחמה בסמים ובאלכוהול, מכתב, 18 באוקטובר 2009.

גיל	סך הכול	בנים	בנות
עד 15	79	45	34
15–24	730	448	282

אין למשרד הבריאות נתונים על מספר הצעירים שהגיעו לחדר מיון לאחר נהיגה בשכרות.

4.1. נתונים על צריכת אלכוהול בקרב בני נוער, בפילוחים שונים

בני נוער עולים לעומת ילידי ישראל

ממחקרים שונים שנבדקה בהם צריכת אלכוהול בקרב בני נוער עולים מחבר המדינות בהשוואה לבני נוער ילידי הארץ עולים הממצאים האלה:²⁵

- שתיית אלכוהול בקרב בני נוער עולים מחבר המדינות היא התנהגות תלוית תרבות, גם בהיקף השתייה וגם בסוג המשקה האלכוהולי, השונים מהמקובל בקרב ילידי הארץ.
- **שיעור צריכת האלכוהול בקרב ילידי חבר המדינות גבוה בהשוואה לילידי הארץ.** במחקר של ד"ר ארנון אדלשטיין, שנערך בשנת 2007,²⁶ דיווחו 88% מכלל הנבדקים העולים מחבר המדינות כי שתו אלכוהול בשנה האחרונה, ו-61.3% דיווחו שעשו כן בחודש האחרון.²⁷
- **ילידי חבר המדינות שותים אלכוהול באופן מובהק בתכיפות גבוהה יותר מילידי הארץ.** תופעה זו בולטת במיוחד כשמדובר בשתיית בירה ויין. למשל, 51.4% מילידי חבר המדינות שהשתתפו במחקר דיווחו כי שתו בירה לפחות פעם בחודש, לעומת 30.7% מהמשתתפים ילידי ישראל, ו-34.1% מילידי חבר המדינות דיווחו כי הם שותים יין לפחות פעם בחודש, לעומת 19.9% מהתלמידים ילידי ישראל.²⁸

²³ מרים שיף ופרופסור רמי בנבנישתי, חשיפה של מתבגרים לאירועי חיים שליליים ושימוש בחומרים: גורמי סיכון וחוסן – השוואה בין ילידי הארץ לבין ילידי ברית-המועצות לשעבר, הרשות למלחמה בסמים ובאלכוהול, אוגוסט 2008.

²⁴ הגבי ציונה חקלאי, מנהלת תחום מידע במשרד הבריאות, מכתב, 20 באוקטובר 2009.

²⁵ מרים שיף ופרופסור רמי בנבנישתי, חשיפה של מתבגרים לאירועי חיים שליליים ושימוש בחומרים: גורמי סיכון וחוסן – השוואה בין ילידי הארץ לבין ילידי ברית-המועצות לשעבר, הרשות למלחמה בסמים ובאלכוהול, אוגוסט 2008, וכן ד"ר ארנון אדלשטיין, שימוש בחומרים פסיכו-אקטיביים ועבריינות נלווית בקרב בני נוער יוצאי חבר העמים – 2007, האוניברסיטה העברית בירושלים והרשות הלאומית למלחמה בסמים ובאלכוהול, 2007.

²⁶ שם.

²⁷ במחקר זה השתתפו כ-750 בני נוער גילאי 12–18 יוצאי חבר המדינות שעלו – או שנולדו להורים שעלו – משנת 1990. שני-שלישים מהם לומדים, ושליש נשרו ממערכת החינוך.

²⁸ מרים שיף ופרופסור רמי בנבנישתי, חשיפה של מתבגרים לאירועי חיים שליליים ושימוש בחומרים: גורמי סיכון וחוסן – השוואה בין ילידי הארץ לבין ילידי ברית-המועצות לשעבר, הרשות למלחמה בסמים ובאלכוהול, אוגוסט 2008.

- **ילידי חבר המדינות דיווחו באופן מובהק על תכיפות רבה יותר של שכרות מילידי ישראל.** לדוגמה, 44% מילידי חבר המדינות דיווחו שהשתכרו לפחות פעמיים בשנה האחרונה, לעומת 31.2% מהתלמידים ילידי הארץ.
- כשליש מבני הנוער העולים מחבר המדינות שדיווחו כי שתו אלכוהול בשנת 2007 דיווחו כי הגיעו למצב של שכרות ארבע פעמים ויותר, וכחמישית מהם דיווחו כי הגיעו למצב של שכרות שש פעמים ויותר.
- ילידי חבר המדינות דיווחו על יותר שתיית בולמוס. למשל, 23.6% מילידי חבר המדינות, לעומת 16.4% מילידי ישראל, דיווחו כי שתו שתיית בולמוס יותר מפעמיים בחודש.
- **ילידי חבר המדינות נוטים באופן מובהק לשתות יותר מנות משקה מילידי ישראל.** 14.3% מילידי ישראל דיווחו ששתו שש מנות משקה או יותר בפעם האחרונה ששתו, לעומת 24.5% מילידי חבר המדינות.

²⁹ **בנים לעומת בנות**

מהמחקרים האמורים, שנבחנו בהם גם הרגלי צריכת אלכוהול בקרב בני נוער לפי מגדר, עולה כי **שיעורי הצריכה של כל סוגי החומרים הפסיכו-אקטיביים בקרב הבנים גבוהים במידה ניכרת משיעורי הצריכה בקרב הבנות.**

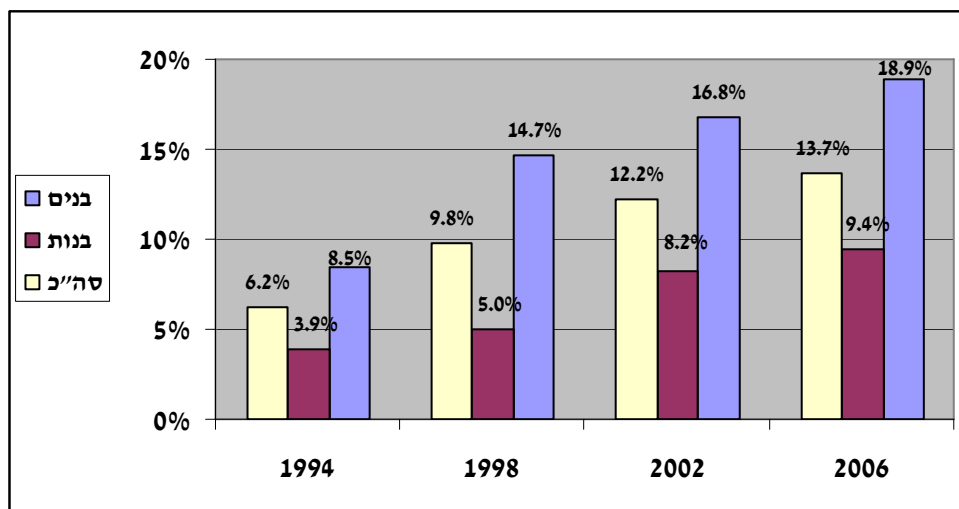
- **בנים שותים באופן מובהק יותר מבנות.** שיעור הבנים השותים בירה לפחות פעם בחודש הוא יותר מפני-שניים משיעור הבנות השותות באותה תכיפות (47.3% לעומת 19.9% בהתאמה), ושיעור הבנים השותים יין לפחות פעם בחודש הוא כמעט פי-שניים משיעור הבנות (29% לעומת 15.2%).
- **בנים דיווחו על תכיפות גבוהה יותר של שכרות מבנות.**
- **בנים שותים יותר מנות משקה מבנות.** למשל, מהמחקר הבין-לאומי האמור של ד"ר יוסי הראל-פיש עולה כי שיעור הבנים ששתו שתיית בולמוס בחודש האחרון הוא יותר מפני-שניים משיעור הבנות, כפי שעולה מהגרף שלהלן.

²⁹ מרים שיף ופרופסור רמי בנבנישתי, חשיפה של מתבגרים לאירועי חיים שליליים ושימוש בחומרים: גורמי סיכון וחוסן – השוואה בין ילידי הארץ לבין ילידי ברית-המועצות לשעבר, הרשות למלחמה בסמים ובאלכוהול, אוגוסט 2008. פערים בין המגדרים עולים גם ממחקרו האמור של ד"ר ארנון אדלשטיין.

שיעור התלמידים היהודים ששתו שתיית בולמוס לפחות פעם אחת ב-30 הימים האחרונים, לפי

מגדר ושנת סקר³⁰

ערבים לעומת יהודים

- תלמידים יהודים שותים משקאות אלכוהוליים בשיעורים גבוהים מתלמידים ערבים.³¹
- שיעור התלמידים היהודים שהשתכרו בשנת 2006 הוא יותר מפי-שניים משיעור התלמידים מהמגזר הערבי שהשתכרו: 23.8% לעומת 10% בהתאמה.
- הפערים בשיעורי צריכת אלכוהול בין בנים לבנות במגזר הערבי גדולים בהרבה מהפערים במגזר היהודי. כך, בשנת 2006 היה שיעור התלמידות הערביות שהשתכרו 3.8%, לעומת 17.5% מהתלמידים הערבים. במגזר היהודי שיעור התלמידות שהשתכרו היה 17.7%, לעומת 31.6% מהתלמידים.³²

נוער לומד לעומת נוער מנותק

בשנת 2007 היו בישראל 30,000–40,000 בני נוער מנותקים (שאינם עובדים ואינם לומדים), אך רק חלק מהם עומדים בקשר עם השירותים החברתיים באמצעות היחידות לקידום נוער, ולכן הנתונים עליהם אינם מלאים.

³⁰ יוסי הראל-פיש, מעורבות באלימות וצריכת אלכוהול בקרב תלמידי כיתות ו' ח' ו' בישראל, ממצאים מהמחקר הבין-לאומי:

Health Behavior in School-aged Children: A World Health Organization Cross National Study (WHO-HBSC), 1994–2006.

³¹ מרים שיף ופרופסור רמי בנבישתי, חשיפה של מתבגרים לאירועי חיים שליליים ושימוש בחומרים: גורמי סיכון וחוסן – השוואה בין ילדי הארץ לבין ילדי ברית-המועצות לשעבר, הרשות למלחמה בסמים ובאלכוהול, אוגוסט 2008.

³² יוסי הראל-פיש, מעורבות באלימות וצריכת אלכוהול בקרב תלמידי כיתות ו', ח' ו' בישראל, ממצאים מהמחקר הבין-לאומי:

Health Behavior in School-aged Children: A World Health Organization Cross National Study (WHO-HBSC), 1994–2006.

ממחקרים עוסקה כי שכיחות השימוש בכל החומרים הפסיכו-אקטיביים בקרב בני נוער מנותקים גבוהה מזו שבקרב בני הנוער הלומדים, הן הוותיקים והן העולים.

בשנת 2005 היה שיעור צריכת האלכוהול בקרב בני נוער מנותקים 61%, לעומת 49% בקרב בני נוער לומדים. אשר לבני נוער עולים מנותקים, במחקר משנת 2007 על אוכלוסיית העולים נמצא כי צריכת האלכוהול בקבוצה זו גדולה במיוחד – 90%.³³

4.2. שיעורי צריכת אלכוהול בקרב בני נוער במדינות נבחרות

כאמור לעיל, בני נוער בישראל צורכים משקאות אלכוהוליים בשיעורים נמוכים בהשוואה לבני נוער במדינות אירופה. בטבלה שלהלן נתונים השוואתיים על השימוש באלכוהול בקרב בני נוער בכמה מדינות.

שימוש באלכוהול והשתכרות בשנה האחרונה בקרב תלמידים בני 16 באירופה, 2007³⁴

המדינה	שיעור השימוש בשנה האחרונה	שיעור ההשתכרות בשנה האחרונה
דנמרק	94%	73%
בריטניה	88%	57%
אוקראינה	83%	32%
הולנד	84%	36%
רוסיה	77%	40%
שבדיה	71%	37%
ישראל	60%	33%

³³ ד"ר ארנון אדלשטיין, שימוש בחומרים פסיכו-אקטיביים ועבריינות נלווית בקרב בני נוער יוצאי חבר העמים – 2007, האוניברסיטה העברית בירושלים והרשות הלאומית למלחמה בסמים ואלכוהול, 2007.

³⁴ ד"ר רחל בר-המבורגר, המדענית הראשית של הרשות הלאומית למלחמה בסמים ואלכוהול, סיכום הממצאים על שיעורי שתיית אלכוהול בסקרים שנערכו ברשות הלאומית למלחמה בסמים ואלכוהול בשנים 2003–2009.

5. התמודדות הרשויות עם צריכת אלכוהול ועם תופעות אלימות בקרב בני נוער

בישראל הטיפול בצריכת אלכוהול בכלל, ובקרב בני נוער בפרט, מסור בידי כמה גורמים ממשלתיים: הרשות הלאומית למלחמה בסמים ובאלכוהול שבמשרד לביטחון הפנים, משרד החינוך, משרד הרווחה, המשטרה, המשרד לקליטת העלייה ומשרד הבריאות. להלן פירוט חלקי של צעדים שהרשויות נוקטות להתמודדות עם התופעה, בהתמקדות בתוכניות שמשרד החינוך מפעיל בשיתוף עם הרשות למלחמה בסמים ובאלכוהול.

יצוין כי בשנת 1988 הוקמה הרשות הלאומית למלחמה בסמים מכוח **חוק הרשות למלחמה בסמים**, **התשמ"ה-1988**. עד לא מכבר היה ראש הממשלה השר הממונה על הרשות לפי חוק זה, ולאחרונה הועברו הסמכויות לשר לביטחון הפנים.³⁵ ב-5 ביוני 2005 התקבלה החלטת הממשלה³⁶ להוסיף לאחריות הרשות גם את המלחמה באלכוהול. התוכנית למאבק באלכוהול משולבת בתוכניות למאבק בסמים.³⁷ תפיסת הרשות היא כי צריכת אלכוהול מתחת לגיל 18 היא שתייה מזיקה. לאחרונה פיתחה הרשות בשיתוף עם משרד החינוך תוכנית ייחודית לכיתות ה' בנושא אלכוהול, אולם תוכנית זו עדיין אינה מופעלת.³⁸

5.1. משרד החינוך³⁹

יותר ויותר מחקרים שנערכים בשנים האחרונות מעידים על ההשפעה של אקלים בית-הספר על הלמידה ועל תפקידו של בית-הספר במניעת התנהגויות סיכון.

התמודדות משרד החינוך עם תופעת השימוש באלכוהול היא במישור החינוכי, הטיפולי והמשמעותי.

לפי חוזר מנכ"ל משרד החינוך חל איסור מוחלט על הבאת משקאות אלכוהוליים לבית-הספר ועל שתיית משקאות אלכוהוליים במסגרת בית-הספר, ובחוזר המנכ"ל הוראות והנחיות למנהלי בתי-הספר ולצוותים החינוכיים המתמודדים עם התופעה.

התוכניות החינוכיות פרוסות על פני כל שנות הלימודים, ומטרתן מניעה ראשונית לכלל התלמידים ומניעה שניונית לתלמידים שחשופים לשתיית אלכוהול או מעורבים בה.

תוכניות המניעה בנושא אלכוהול מיושמות במסגרת התוכנית "כישורי חיים" בכל מהלך הלימודים במערכת החינוך, ומשולבות בהן עבודה בכיתה ופעולות עם ההורים והקהילה. לצד תוכנית "כישורי חיים" והגברת המודעות מתגבר הצורך באיתור מוקדם ובהתערבות במקרים של תלמידים בסיכון.

³⁵ החלטת הממשלה מס' 44, שהתקבלה ב-26 באפריל 2009 ואושרה בכנסת ב-6 במאי 2009.

³⁶ החלטת הממשלה מס' 3687, שהתקבלה ב-5 ביוני 2005.

³⁷ מר שמאי גולן, דובר הרשות הלאומית למלחמה בסמים ובאלכוהול, שיחת טלפון, 4 באוגוסט 2009.

³⁸ הגב' ריקי צימר, ראש תחום מניעה ברשות הלאומית למלחמה בסמים ובאלכוהול, שיחת טלפון, 26 באוקטובר 2009.

³⁹ הגב' גליה שחם, ממלאת-מקום מנהלת אגף תוכניות סיוע ומניעה בשירות הפסיכולוגי-ייעוצי, מכתב, 6 באוגוסט 2009. מידע נוסף ופירוט התוכניות ראו באתר האינטרנט של משרד החינוך – השירות הפסיכולוגי-ייעוצי (שפ"י), www.education.gov.il/shefi.

בשנת הלימודים האחרונה (2008/9) גיבש משרד החינוך מסמך אסטרטגיה משותף עם הרשות למלחמה בסמים ובאלכוהול. מסמך זה אושר על-ידי כל הגורמים הנוגעים בדבר ומשמש בסיס לפעילות משותפת של שני הגופים.

מטרות התוכנית לפי המסמך :

1. חיזוק הקשר ושיתוף הפעולה בין הרשות הלאומית למלחמה בסמים ובאלכוהול ובין מערכת החינוך, במטרה לקדם את רווחתם הנפשית של ילדים ושל בני נוער ולמנוע שימוש בסמים ובאלכוהול;

2. קביעת מתווה מחייב להטמעה במערכת החינוך הפורמלית והבלתי-פורמלית.

בתוכנית מוצע מענה לתלמידים בבתי-הספר ולבני נוער במסגרות החינוך הבלתי-פורמליות, ובכללם בני נוער בסיכון ובני נוער מנותקים המטופלים במסגרות לקידום נוער בקהילה.

סעיפי התוכנית :

- הגדרת המתווה המחייב את מערכת החינוך בנושא ההתמודדות עם בעיית הסמים והאלכוהול, ובו תוכניות מחייבות על-פי גיל;
- פירוט תוכנית הלימודים החינוכית והחברתית במסגרת תוכנית "כישורי חיים", לפי שכבות הגיל;
- קידום תוכניות מניעה והתערבות חינוכית טיפולית המיועדות לנוער בסיכון בבתי-הספר ובמסגרות לקידום נוער בקהילה;
- פיתוח פעולות התומכות בתוכנית החינוכית באמצעות הרשות הלאומית למלחמה בסמים ובאלכוהול;
- פיתוח תוכניות רגישות-תרבות לתלמידים בבתי-הספר ולנוער בסיכון;
- הכשרת מורים ועובדים חינוכיים-טיפוליים לקידום נוער במכללות ובאוניברסיטאות;
- קידום המחקר בתחום.⁴⁰

התוכנית היא חלק בלתי נפרד מתוכנית "כישורי חיים", המבוססת על הגישה של קידום הבריאות. במסגרת התוכנית "כישורי חיים" עוסקים בצורה ממוקדת במניעת השימוש באלכוהול בכיתה ה' ובכיתה ח'.

⁴⁰ הגב' גליה שחם, ממלאת-מקום מנהלת אגף תוכניות סיוע ומניעה בשירות הפסיכולוגי-ייעוצי, מכתב, 6 באוגוסט 2009. מידע נוסף ופירוט התוכניות ראו באתר האינטרנט של משרד החינוך – השירות הפסיכולוגי-ייעוצי (שפ"י), www.education.gov.il/shefi

לנוכח הגידול בצריכת אלכוהול בקרב קטינים הוחלט במשרד החינוך להגביר את ההסברה בכל הכיתות, ולהתחיל בכך כבר בגילים הצעירים.

5.2. משרד הרווחה

למשרד הרווחה שירות ייעודי לטיפול בהתמכרויות. שירותי הרווחה כמעט אינם מטפלים בבני נוער המכורים לאלכוהול, שכן ההתמכרות לאלכוהול היא אטית, ועל-פי רוב אלכוהוליסטים "מצליחים" להסתיר את בעיית השתייה עד גיל מאוחר יותר.

בני נוער המפריזים בשתיית אלכוהול מגיעים לטיפול בנסיבות הגורמות להפנייתם אל שירות המבחן לנוער, כגון אירועי אלימות או הסתבכות אחרת עם החוק. בשירות לטיפול בהתמכרויות אין הפרדה בין צרכני אלכוהול לצרכני סמים. בדרך כלל צרכני סמים המגיעים לשירות שותים גם אלכוהול, ולעתים קרובות שתיית אלכוהול מלווה או מחליפה שימוש בסמים. לדברי הגב' רקפת בן-גיא, סגנית מנהלת השירות לטיפול בהתמכרויות, בחמש השנים האחרונות יש גידול בצריכת אלכוהול בכלל האוכלוסייה, ומכורים רבים יותר מגיעים לשירות לגמילה מהתמכרויות.

בשנת 2008 פעלו בשירות 60 יחידות לטיפול בנוער, וטופלו בהן 1,500 בני נוער. 80% מהם שתו אלכוהול וגם צרכו סמים. לשירות יש גם חמישה מרכזי יום בכל הארץ.⁴¹

כל היחידות לטיפול בנוער, פרט ל-11 מסגרות פנימייתיות (קהילות טיפוליות והוסטל), נועדו לטיפול יום (אמבולטוריות). הטיפול בהן נעשה באמצעות המחלקות לשירותים חברתיים ברשויות המקומיות ובמסגרות פרטיות שבפיקוח משרד הרווחה.

5.3. משטרת ישראל

כחלק ממאבקה של המשטרה בצריכת אלכוהול ובאלימות הנובעת ממנה, היא מקיימת בסופי השבוע מבצעים במרכזי הביילוי ובפיצוציות הסמוכות אליהם. במבצעים אלה מתוגברת הנוכחות המשטרתית הגלויה והסמויה בפעילות של בלשים ופקחי נוער בלבוש אזרחי, בתצפיות על מוכרי משקאות ועל השותים לשוכרה, באיתור כלי נשק קרים וכן בפעילות של אגף התנועה נגד נהגים שתויים. על-פי המשטרה, הפגנת הנוכחות באזורי הביילוי מפחיתה את רמת האלימות.⁴²

⁴¹ הגב' רקפת בן-גיא, סגנית מנהלת השירות להתמכרויות במשרד הרווחה, שיחת טלפון, 19 באוקטובר 2009.
⁴² משטרת ישראל – מחלקת נוער בחטיבת החקירות שבאגף לחקירות ולמודיעין, מכתב, 5 באוגוסט 2009.

מקורות

מחקרים ודוחות

- אדלשטיין ארנון, שימוש בחומרים פסיכו-אקטיביים ועבריינות נלווית בקרב בני נוער יוצאי חבר העמים, האוניברסיטה העברית בירושלים והרשות הלאומית למלחמה בסמים ובאלכוהול, 2007.
- ביבי ליאת, התפתחות תגרות במועדי בילוי: רקע ודינמיקה (עבודת M.A.), אוניברסיטת בר-אילן – המחלקה לקרימינולוגיה, 2007.
- בר-המבורגר רחל, השימוש בחומרים פסיכו-אקטיביים בקרב תושבי מדינת ישראל 2005: מחקר אפידמיולוגי VI, הרשות הלאומית למלחמה בסמים ובאלכוהול, 2005.
- בר-המבורגר רחל, סיכום ממצאי שיעורי שתיית אלכוהול בסקרים שנערכו ברשות הלאומית למלחמה בסמים ובאלכוהול, 2003–2009, 2009.
- המועצה הלאומית לשלום הילד, ילדים בישראל: שנתון סטטיסטי 2008, דצמבר 2008.
- הראל-פיש יוסי, מעורבות באלימות וצריכת אלכוהול בקרב תלמידי כיתות ו', ח' וי' בישראל: ממצאים מהמחקר הבין-לאומי: Health Behavior in School-aged Children: A World Health Organization Cross National Study (WHO-HBSC) 1994-2006.
- הראל-פיש יוסי, סיכום שני עשורים של התמודדות עם אלימות נוער בעולם המערבי, מצגת, כנס אילת, 2008.
- יונאי שחר, אלכוהול ועבירות בקרב צעירים, באתר האינטרנט של משטרת ישראל, <http://police.gov.il>.
- לקט רות, מדריך למניעה והתערבות בנושא טבק, אלכוהול וסמים אחרים, משרד החינוך – השירות הפסיכולוגי-ייעוצי, 2001.
- משטרת ישראל, תופעת אלימות בחברה הישראלית ובקרב בני נוער, מצגת, דצמבר 2006.
- שיף מרים ובנבנישתי רמי, חשיפה של מתבגרים לאירועי חיים שליליים ושימוש בחומרים: גורמי סיכון וחוסן – השוואה בין ילידי הארץ לבין ילידי ברית-המועצות לשעבר, הרשות הלאומית למלחמה בסמים ובאלכוהול, 2008.
- Alcohol and Violence Research, at <http://alcoholism.about.com>
- Capela University, Alcohol, Violence and Aggression, 2008

- Harel-Fisch Yossi, "Cross National time trends in bullying behavior and victimization among adolescents in 40 countries 1995-2006", **International Journal of Public Health** 54, 2009
- Moeller Gerald and Dougherty, Antisocial Personality Disorder, Alcohol and Aggression, National Institute on Alcohol Abuse and Alcoholism (NIAAA), 1997
- Osgood D. Wayne, Drugs, Alcohol and Adolescent Violence, Center for the Study and Prevention of Violence, 1999
- World Health Organization, Health Behavior in School-Aged Children (HBSC), 1994–2006
- World Health Organization, HBSC – Inequalities in Young People Health, 2009

מסמכי הממשלה ומסמכי הכנסת

- החלטת הממשלה מס' 44, 26 באפריל 2009.
- החלטת הממשלה מס' 3687, 5 ביוני 2005.
- מרכז המחקר והמידע של הכנסת, אלימות במקומות בילוי, כתב אורי טל, יוני 2006.
- מרכז המחקר והמידע של הכנסת, טיפול הרשויות בצריכת אלכוהול בקרב בני נוער, כתבה אתי וייסבלאי, 28 במאי 2007.

חקיקה

- הצעת חוק הגבלת הפרסומת והשיווק של משקאות אלכוהוליים, התשס"ט-2009 (פ/18/82).
- הצעת חוק העונשין (תיקון – איסור רכישת משקה משכר עבור קטין), התשס"ט-2009 (פ/18/869).
- הצעת חוק העונשין (תיקון – איסור שתיית משקאות משכרים על-ידי קטינים במקומות ציבור), התשס"ט-2009 (פ/18/860).
- הצעת חוק העונשין (תיקון – איסור שתייה של משקה משכר על-ידי קטין), התשס"ט-2009 (פ/18/1515).
- הצעת חוק להגברת אכיפת ההגבלה על מכירת טבק ומשקאות משכרים לקטינים (תיקוני חקיקה), התשס"ט-2009 (פ/18/685).

- חוק העונשין, התשל"ז-1977, סעיף 193 : שכרות.

מכתבים ושיחות טלפון

- בן-גיארקפת, סגנית מנהלת השירות לטיפול בהתמכרויות, שיחת טלפון, 19 באוקטובר 2009.
- בר-המבורגר רחל, מדענית ראשית ברשות למלחמה בסמים, מכתב, 18 באוקטובר 2009.
- גולן שמאי, דובר הרשות הלאומית למלחמה בסמים ובאלכוהול, שיחת טלפון, 4 באוגוסט 2009.
- משטרת ישראל – האגף לחקירות ולמודיעין, מחלקת הנוער בחטיבת החקירות, מכתב, 5 באוגוסט 2009.
- משמוש קובי, ראש תחום מחקר וסטטיסטיקה בהנהלת בתי-המשפט, מכתב, 19 באוקטובר 2009.
- פלורנטין איריס, מנהלת השירות לטיפול בהתמכרויות במשרד הרווחה, מכתב לגב' רחל שרביט, סמנכ"לית בכירה לתיקון, 6 באפריל 2009.
- צימר ריקי, ראש תחום מניעה ברשות הלאומית למלחמה בסמים ובאלכוהול, שיחת טלפון, 26 באוקטובר 2009.
- שחם גליה, ממלאת-מקום מנהלת אגף תוכניות סיוע ומניעה בשירות הפסיכולוגי-ייעוצי, מכתב, 6 באוגוסט 2009.

אתרי אינטרנט

- הרשות הלאומית למלחמה בסמים ובאלכוהול, <http://www.amtidrugs.gov.il>
- השירות הפסיכולוגי-ייעוצי (שפ"י), www.education.gov.il/shefi
- משטרת ישראל, <http://police.gov.il>
- משרד הרווחה, www.molsa.gov.il

עיתונות

- זומר נויט ואחרים, "הרוצח המר", **ידיעות אחרונות**, 18 באוגוסט 2009.
- יגנה נייר, "בן 16 מאשדוד נרצח בקטטה שפרצה בגלל בזבוז אלכוהול", **הארץ**, 5 ביולי 2009.
- ליס יהונתן, "תוכנית נתניהו: לאסור מכירת אלכוהול בפיצוציות", **הארץ**, 31 באוגוסט 2009.
- כץ גרגורי, "סכינאות, שתיינות והריונות נוער – מה עובר על בריטניה?" **הארץ**, 16 בפברואר 2009.
- קושרק נועה, "יוזמה בת"א: איסור מכירת אלכוהול בקיוסקים באזורי בילוי אחרי תשע בערב", **הארץ**, 6 באפריל 2009.

